

Ануш Робертівна Туманянц*

Kharkiv, Ukraine

Ірина Олександрівна Крицька**

Kharkiv, Ukraine

Проблеми застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо осіб, які мають вади зору

Проблеми застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою щодо осіб, які мають вади зору

Анотація: Застосування запобіжних заходів, зокрема тримання під вартою, пов'язане з обмеженням основних прав людини. З огляду на це на особливу увагу заслуговує питання про доцільність вибору цього примусового заходу для людей з порушеннями зору. Мета наукової роботи полягає у визначенні системи загальних стандартів тримання під вартою осіб з обмеженими фізичними можливостями (зокрема, людей з вадами зору). Емпіричною базою дослідження є національне законодавство України, міжнародні акти, рішення Європейського суду з прав людини, дані Єдиного державного реєстру судових рішень. Методологічною основою статті є сукупність загальнонаукових та спеціальних наукових методів, а саме: формально-юридичний (юридико-технічний) метод дослідження, герменевтичний метод, статистичний метод, системно-структурний метод. На основі дослідження з урахуванням правових позицій ЄСПЛ автори пропонують виділити загальні

стандарты тримання під вартою осіб з обмеженими фізичними можливостями (зокрема, з вадами зору). Йдеться про такі положення: (1) тримання під вартою має бути розумним за терміном; (2) воно не повинно призвести до погіршення здоров'я (порівняно з природним плином хвороби); (3) ув'язненому має надаватися необхідна медична допомога на належному рівні; (4) фізичний стан особи, утримуваної під вартою, не повинен ставити її в залежність від інших осіб, що перебувають разом з ним під вартою; (5) умови, в яких особа перебуває під вартою, повинні відповідати її фізичному стану і не можуть розглядатися окремо від інвалідності особи; (6) має бути забезпечено постійний нагляд з метою недопущення погіршення стану здоров'я – інтенсивніший, ніж той, що міг би мати місце, якщо б особа не була ув'язнена; (7) за наявності відповідного медичного висновку про неможливість тримання особи під вартою його має розглянути компетентний суб'єкт на предмет можливої зміни запобіжного заходу або місця утримання. З урахуванням виокремлених у роботі стандартів, а також на підставі аналізу вітчизняної су-

* Ануш Робертівна Туманянц [Anush Robertivna Tumanyants] – доцент кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, доцент, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого [Yaroslav Mudryi National Law University]; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0001-6403-8436>; e-mail: anushjurist@gmail.com.

** Ірина Олександрівна Крицька [Iryna Oleksandrivna Krytska] – старший викладач кафедри кримінального процесу, кандидат юридичних наук, Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого [Yaroslav Mudryi National Law University]; ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0003-3676-4582>; e-mail: i.o.krytska@nlu.edu.ua.

дової правозастосовної практики та правових позицій, сформульованих в рішеннях Європейського суду з прав людини, автори вказують на деякі недоліки законодавства та правозастосовної практики з цього питання та формулюють пропозиції щодо їх подолання.

Ключові слова: примусові заходи, тримання під вартою, інвалідність, порушення зору, катаракта.

Problematic Aspects of the Detention Enforcement as a Preventive Measure to Suspects and Accused with Vision Impairment

Abstract: The use of preventive measures such as detention enforcement is due to the restriction of fundamental rights. Particularly noteworthy is the issue of the feasibility of choosing this preventive measure for people with vision impairment. The aim of the research is determining the system of general standards of detention of persons with physical disabilities (in particular, visually impaired). The empirical base of the research is the national legislation of Ukraine, international acts, decisions of the European Court of Human Rights, data of the Integrated State Register of Court Decisions. The methodological basis is a set of general and special scientific methods, in particular, formal-legal (le-

gal-technical) method of research, hermeneutical method, statistical method, system-structural method. On the basis of the research, taking into account the legal position of the ECtHR, the authors propose to distinguish the general standards of detention of persons with physical disabilities (in particular, visually impaired), such as: (1) detention should be reasonable in time; (2) it should not lead to health deterioration (compared to the natural course of the disease); (3) the prisoner should be provided with adequate medical care at an appropriate level; (4) the physical condition of the person in custody should not make him or her dependent on other persons being held with him or her in custody; (5) the conditions in which the person is remanded in custody must be appropriate to the physical condition of the person and cannot be considered separately from the person's disability; (6) constant more intense surveillance should be provided to prevent any deterioration in health than might be the case if the person were not imprisoned; (7) if there is an appropriate medical finding that a person is not in custody, he or she should be considered by a competent subject for a possible change in the measure of detention or place of detention. The authors pointed out some shortcomings in the legislation and the law enforcement practice of this issue.

Keywords: preventive measures, detention enforcement, physical disabilities, vision impairment, cataract.

1. Вступ

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), у світі налічують 253 млн осіб, що мають порушення зорових функцій, з них 36 млн мають сліпоту. Катаракта є основною причиною сліпоти і посідає друге місце серед причин порушення зору у світі. Більш ніж 80 % пацієнтів з катарактою проживають у країнах, що розвиваються, та мають низький дохід. У 80 % випадків зорові функції, знижені за рахунок катаракти, можуть бути відновлені після проведення операції, проте далеко не скрізь у пацієнтів є можливість отримати хірургічне лікування. Проблема своєчасного надання необхідної медичної допомоги та адекватного лікування для осіб, хворих на катаракту, актуалізується в умовах ізоляції особи, оскільки умови ув'язнення самі по собі є фактором, що може спричинити загострення цієї хвороби.

Метою роботи є формулювання загальних стандартів застосування до осіб, що мають певні

фізичні вади (насамперед, таку ваду зору, як катаракта), запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на підставі аналізу правових позицій ЄСПЛ з цього питання, а також українського законодавства та судової правозастосовної практики щодо відповідності вказаним стандартам та визначення можливих напрямів їх вдосконалення.

Методологія дослідження. Методологічною основою є сукупність загальнонаукових і спеціальних наукових методів наукового пізнання. Формально-юридичний (юридико-технічний) метод використано для вивчення норм права, аналізу особливостей юридичної техніки; використання герменевтичного методу сприяло розкриттю правового змісту норм КПК, законодавчих пропозицій та недоліків правового регулювання. Статистичний метод дав можливість узагальнити судову практику щодо її відповідності стандартам ЄСПЛ з цього питання. Для розбудови системи стандартів застосування тримання під вартою як запобіжного заходу щодо підозрюваних та об-

винувачених з вадами зору ми використовували системно-структурний метод.

Основний текст. Основні вимоги щодо гарантій забезпечення прав та законних інтересів особи під час застосування запобіжних заходів містяться в ст. 5 Конвенції, але ширше їх тлумачення здійснює ЄСПЛ.

2. Типові приклади порушень ст. 3 ЄСПЛ

На початку нашого дослідження звернемо увагу на те, що системний аналіз правових позицій ЄСПЛ у контексті порушення статті 3 Конвенції через деякі аспекти тримання під вартою осіб з певними захворюваннями або фізичними вадами, дає підстави виокремити такі найбільш узагальнені випадки: (а) неадекватна медична допомога з огляду на історію хвороби заявника, (б) недбалість лікарів у разі призначення відповідного медичного лікування і подальше погіршення здоров'я заявника через відсутність медичного обслуговування, (с) умови утримання під вартою, які не підходять для терапевтичних потреб особи або не враховують його / її інвалідності. Так, D. Anagnostou та D. Skleparis, вказують на те, що велика кількість справ ЄСПЛ стосувалася ненадання належної медичної допомоги заявникові, який страждає від тяжкої хвороби. Наприклад, у низці випадків повідомляли про недбалість лікарів через неможливість призначити адекватне медичне лікування, що надалі призвело до погіршення стану здоров'я заявника внаслідок відсутності медичної допомоги (Anagnostou, Skleparis, 2017). Неналежні для терапевтичних потреб ув'язненої особи умови утримання були предметом розгляду Суду також у низці інших справ (L.V. v. Belgium, 2013).

Особливу актуальність і нагальність пропонованої тематики засвідчує і висновок, зроблений зазначеними вище авторами в їхньому дослідженні, відповідно до якого невиконання рішень ЄСПЛ щодо вжиття заходів загального характеру з цього питання чітко простежується в деяких державах, особливо в тих, де існує велика кількість відповідних порушень. Так, зокрема, Польща, Румунія, Росія, Туреччина та Україна не виконали жодного рішення, винесеного ЄСПЛ проти них, пов'язано-

го з умовами ув'язнення, при цьому реалізація цих рішень триває вже понад п'ять років (Польща, Румунія), або більш ніж шість років (Туреччина), або більш ніж сім років (Росія, Україна) (Anagnostou, Skleparis, 2017).

У своїй прецедентній практиці Євросуд, зокрема, наголошує, що Конвенція не гарантує конкретного права на здоров'я чи права на охорону здоров'я. Водночас, скарги до ЄСПЛ осіб, які перебувають під вартою, з підстав ненадання їм належної медичної допомоги в умовах ізоляції та через нестворення необхідних умов утримання з огляду на їхній фізичний стан, Суд розглядає відповідно до статті 3 КЗПЛ, а в разі настання смерті ув'язненої особи – й відповідно до статті 2: право на життя (Wallace, 2020).

Показовою (крізь призму ст. 3 КЗПЛ) є вказівка Суду про те, що оскільки особи, які перебувають у в'язниці, майже повністю залежать від влади, на державу покладається загальний обов'язок захищати їхнє фізичне благополуччя. Наведене загальне зобов'язання зумовлює низку конкретних позитивних зобов'язань щодо осіб, які перебувають в ув'язненні, а саме: надавати еквівалентні медичні послуги та своєчасну необхідну медичну допомогу; дотримуватися дуже суворих обмежень щодо використання примусового годування; забезпечити загальне право на санітарно-гігієнічні умови життя, включаючи безперешкодний доступ до належного туалету чи умивальників, чистої постільної білизни та одягу, а також доступ у достатній кількості до їжі та води належної якості (Council of Europe, 2015).

Сказане, безумовно, свідчить, що ЄСПЛ є важелем впливу в контексті покращення рівня здоров'я осіб, яких утримують під вартою. При цьому важливо відзначити, що рівень захищеності, вочевидь, не є статичним – так, до 1998 р. Суд дуже рідко виявляв, що умови тримання під вартою порушують права, передбачені Конвенцією, роблячи трохи більше, ніж легітимізувати державну практику (Livingstone, 2000). Однак натепер такі рішення, як вказано вище і буде продемонстровано надалі, є досить поширеними.

Системне тлумачення вітчизняного законодавства дає змогу зробити висновок про відсутність переліку хвороб, наявність яких перешкоджає застосуванню до підозрюваного чи обвинуваче-

ного запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою. У цьому аспекті істотне значення відіграє дискреція слідчого судді, суду, які, керуючись положеннями статті 178 КПК, можуть розглядати хворобливий стан особи як одну з обставин, що враховуються в разі обрання запобіжного заходу.

Водночас, як показує судова практика, судді зазвичай залишають поза увагою такого роду обставини, навіть за наявності в підозрюваного чи обвинуваченого переліку хвороб, більшість з яких істотно ускладнює перебування особи в ізоляції.

Наслідком цього є поміщення під варту осіб із серйозними фізичними вадами, зокрема і пов'язаними з вадами чуття та зору. Однак подібний підхід, якщо враховувати характеристику такої хвороби (йдеться, зокрема, про катаракту або глаукому), може призвести до погіршення фізичного стану підозрюваного, обвинуваченого, оскільки тривале тримання особи в умовах ізоляції, особливо за відсутності необхідної і належної медичної допомоги, призводить до загострення наявних у неї хвороб.

Принагідно зазначимо, що законодавство більшості європейських країн не містить категоричної заборони щодо можливості, за наявності відповідних підстав, тримання під вартою осіб із певними фізичними вадами. Натомість, якщо виходити з правових підходів, сформульованих ЄСПЛ, принциповий акцент має робитися на забезпеченні особливого медичного нагляду за таким ув'язненим, а також створенні відповідних необхідних гарантій для його нормальної життєдіяльності в умовах ізоляції.

Показовим у цьому аспекті є рішення ЄСПЛ «D.G. v. Poland» де підкреслено, що оскільки фізичний стан особи, утримуваної під вартою, регулярно відстежували спеціалісти, а також те, що органи влади максимально намагалися дотримуватися рекомендацій медиків щодо необхідного лікування, за відсутності будь-яких медичних довідок на підтвердження тези заявника про неадекватність та недостатність медичної допомоги, що йому надавалася в умовах ізоляції, Суд не може дійти висновку про невідповідність дій влади вимогам Конвенції (п. 175). Водночас Євросуд звернув увагу на необхідність вжиття з боку держави та її органів достатніх заходів для розумного задоволення особливих потреб особи, яка позбавлена волі і має певні фізичні вади (п. 176).

Окрім цього, зауважимо, Суд неодноразово повторював, що жорстоке поводження в розумінні порушення статті 3 Конвенції має досягати мінімального рівня тяжкості, якщо воно підпадає під дію цієї статті, однак оцінка цього мінімуму є відносною, позаяк залежить від усіх обставин справи, як-от: тривалість лікування, його фізичні та психічні наслідки, у певних випадках стать, вік і стан здоров'я особи (п. 46 рішення у справі «Бутрін проти Росії» від 22 червня 2016 р.). Принципове значення має й позиція Суду, відповідно до якої «хоча мета такого поводження є фактором, який необхідно брати до уваги, зокрема, чи було воно призначене для пригнічення або приниження жертви, відсутність такої мети не неминуче призводить до висновку про те, що не було порушення статті 3 КЗПЛ (п. 137 ухвали в справі «Юнусова та Юнусов проти Азербайджану»)). Науковий та практичний інтерес наведене рішення становить також тому, що ЄСПЛ сформулював у ньому кілька важливих правових позицій, а саме: (1) навіть за відсутності фактичних тілесних ушкоджень або сильних фізичних чи психічних страждань, коли ставлення принижує людину, демонструючи неповагу або приниження його або її людської гідності, так само як викликає почуття страху, страждання або неповноцінності, які здатні зламати психологічний і фізичний опір людини, воно може бути охарактеризоване як таке, що принижує гідність, а також підпадає під дію заборони за статтею 3 Конвенції (п. 47); (2) умови тримання особи під вартою не можуть оцінюватися у відриві від її інвалідності (п. 59); (3) недопустимим у розумінні статті 3 є надання особі з серйозними фізичними вадами можливості покладатися лише на своїх співкамерників для допомоги в користуванні туалетом, купанні й одяганні або роздяганні, оскільки в такому разі умови тримання під вартою рівносильні такому поводженню, що принижує гідність. Тобто не можна вважати відповідним або достатнім догляд співкамерника, який не був частиною будь-якої організованої допомоги з боку держави для забезпечення того, щоб особу з інвалідністю утримували в умовах, сумісних з повагою до її людської гідності (п. 51, 63).

Особливо важливими в контексті нашого дослідження є висновки ЄСПЛ щодо необхідності

надання особі, яка перебуває в слідчому ізоляторі і при цьому має вади зору або є сліпою, предметів чи пристроїв, які могли б полегшити її перебування в ізоляції, приміром, тростини. Крім того, приміщення об'єкта мають бути пристосовані для такої категорії людей (п. 60). До того ж Суд наголошує на хибності практики, коли, незважаючи на чинне правове становище і висновок медичної комісії, який прямо закликає звільнити заявника за станом здоров'я, особа все одно залишалася під вартою без вжиття будь-яких заходів для полегшення страждань, які їй доводилося терпіти щодня протягом кількох років (п. 65).

Системний характер проблем, які випливають з умов тримання під вартою та відсутності належної медичної допомоги в установах попереднього ув'язнення в Україні, Євросуд констатував у рішенні в справі «Квашко проти України» від 26 грудня 2013 р. При цьому ЄСПЛ також відзначив особливу важливість висновку спеціаліста, яким було б встановлено, що особа потребує невідкладного лікування під час періоду тримання під вартою, або що втрата зору такою особою була зумовлена відсутністю належного медичного лікування, чи то невідкладного, чи то планового, оскільки саме він може засвідчити адекватність чи недостатність медичної допомоги під час тримання під вартою.

У розумінні ЄСПЛ важливе значення має висновок про те, що саме держава має забезпечити перебування особи під вартою в умовах, сумісних з повагою до людської гідності, а саме, що спосіб виконання запобіжного заходу не повинен наражати таку особу на страждання, які б за своєю інтенсивністю перевищували неминучий рівень страждань, властивий триманню під вартою, водночас здоров'я і благополуччя утримуваного мають забезпечуватися належним чином (п. 138 рішення в справі «Юнусова та Юнусов проти Азербайджану» від 17 вересня 2017 р.).

На продовження розгляду порушеної проблематики доцільно звернутися до питання, що зумовлене зв'язком між станом здоров'я особи, щодо якої застосовується тримання під вартою, та відсутністю чи наявністю вимоги звільнити таку особу з огляду на певні її фізичні вади. Аналіз правових позицій Суду в цьому ракурсі свідчить про те, що, на думку ЄСПЛ, у виключних випад-

ках, коли стан здоров'я затриманого абсолютно несумісний з його чи її триманням під вартою, стаття 3 Конвенції може вимагати звільнення такої особи за певних умов. Однак ця норма не може бути розтлумачена як така, що встановлює загальний обов'язок звільнити затриманих за станом здоров'я. Скоріше вона покладає на державу зобов'язання захищати фізичне благополуччя осіб, позбавлених волі, зокрема, і шляхом надання їм необхідної медичної допомоги (п. 138 рішення в справі «Юнусова та Юнусов проти Азербайджану» від 17 вересня 2017 р.).

Зважаючи на це, міжнародний судовий орган висуває певні вимоги до рівня медичного обслуговування, яке надають у пенітенціарних установах: (1) воно має бути відповідним тому, яке державні органи забезпечують своєму населенню загалом, проте це зовсім не означає, що кожному затриманому має бути гарантовано такий рівень медичних послуг, який надають у найкращих медичних закладах поза межами тюремних установ (п. 137 рішення у справі «Блохін проти Росії» від 23 березня 2016 р.). Відсутність медичної допомоги і загалом тримання під вартою в неналежних умовах хворої особи можна розцінювати як лікування, яке суперечить статті 3 Конвенції (п. 138 рішення у справі «Юнусова та Юнусов проти Азербайджану»); (2) держава повинна гарантувати адекватне забезпечення здоров'я і благополуччя затриманих осіб (п. 165 рішення в справі «*Bigović v. Montenegro*» від 19 червня 2019 р.). При цьому те, що затриманого оглянув лікар, який призначив йому певну форму лікування, автоматично не означає, що медична допомога була адекватною. Тобто влада також має продемонструвати, що було створено необхідні умови для фактичного виконання прописаного лікування (п. 142 ухвали в справі «Юнусова та Юнусов проти Азербайджану»).

Між тим, взяття особи під варту покладає на державу обов'язок приділяти увагу її нагальним потребам у медичному обслуговуванні, що в необхідних випадках включає забезпечення лікуванням з метою запобігання в осіб, що перебувають під вартою, ускладнень вже наявних захворювань (п. 53 рішення в справі «Тодоров проти України» від 12 січня 2012 р.).

Водночас у вказаній справі Суд зацентрував на тому, що хоча адміністрація СІЗО спеціально кло-

потала про звільнення заявника з-під варти, визнаючи свою нездатність забезпечити медичний нагляд, який був необхідний з огляду на стан його здоров'я, проте ці клопотання не було задоволено (п. 53). Тобто, на наш погляд, ЄСПЛ підкреслив, що державні органи мають адекватно оцінювати свої можливості щодо надання особі з фізичними вадами, взятій під варту, необхідної медичної допомоги з тим, щоб стан здоров'я такої особи в умовах ізоляції не погіршився більше, ніж у випадку, якби вона не була позбавлена волі. Інакше державні органи мають оперативно відреагувати на таку неможливість і розглянути доцільність застосування до підозрюваного чи обвинуваченого альтернативного запобіжного заходу. Разом з тим у зазначеній справі Суд дійшов переконання, що державні органи не зробили того, чого можна було б обґрунтовано від них очікувати, для вирішення проблеми та для запобігання втрати ним зору, що зумовило погіршення стану здоров'я заявника і, як наслідок, було констатовано, що заявник зазнав нелюдського або такого, що принижує гідність, ставлення (п. 54).

3. Аналіз вітчизняної судової практики з висвітлюваних питань

Звернемося до вітчизняної судової практики. До прикладу, відповідно до ухвали Тульчинського районного суду Вінницької області від 23 березня 2017 р. захисник звернувся з клопотанням про зміну його підзахисному запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою на домашній арешт, обґрунтовуючи це тим, що спеціалісти Вінницького ендокринологічного диспансеру на підставі проведеного обстеження встановили, що обвинувачений має важку форму діабету I-го типу, що ускладнилась розвитком катаракти обох очей. При цьому захисник стверджував, що цей висновок свідчить про те, що за період тримання під вартою впродовж трьох місяців стан здоров'я його підзахисного значно погіршився. Проте суд, враховуючи відсутність конкретних відомостей про те, що за станом свого здоров'я обвинувачений не може проходити відповідного курсу лікування в умовах СІЗО та що його захворювання є підставою для звільнення від подальшого

перебування під вартою, відмовив у задоволенні клопотання сторони захисту.

Захисник ще кілька разів звертався до суду з аналогічними клопотаннями, однак думка суду залишилася незмінною навіть попри те, що згідно з медичною документацією стан обвинуваченого погіршувався, однак, на переконання суду, оскільки не встановлено, що за станом діагностованих в обвинуваченого захворювань він не може проходити відповідного курсу лікування в умовах СІЗО та що наявні в нього захворювання унеможливають перебування його в умовах СІЗО, то немає підстав для зміни обвинуваченому запобіжного заходу.

Аналіз практики показує, що судді досить часто відмовляють у задоволенні клопотання сторони захисту про зміну запобіжного заходу, покликаючись на відсутність у матеріалах провадження висновку лікарів щодо неможливості перебування підозрюваного, обвинуваченого за станом здоров'я в умовах слідчого ізолятора. Водночас, певний інтерес викликає позиція суду, сформульована в ухвалі Чернігівського районного суду Запорізької області від 16 травня 2016 р. Зокрема, суд відмовив у задоволенні клопотання слідчого про застосування до особи запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою, мотивуючи тим, що до клопотання не було додано висновку лікарської комісії про медичне обстеження обвинуваченого щодо встановлення в нього вади зору та можливості чи неможливості застосувати до нього запобіжний захід у вигляді тримання під вартою. При цьому суд звернув увагу на наявність у матеріалах провадження ухвали апеляційного суду Запорізької області від 12.02.2016 р. відповідно до якої обвинуваченого було звільнено з-під варти в іншій справі за станом здоров'я – через важку хворобу, а саме: помутніння рогівки, ускладнена катаракта, гіпотонія, амбліопія, висока ускладнена короткозорість, дистрофічна форма лівого ока, помутніння скловидного тіла, пляма Фукса OS, гострота зору на праве око нуль.

Досить показовою є аргументація, викладена в ухвалі Ленінського районного суду м. Полтави від 7 травня 2019 р. Так, виходячи зі змісту цього рішення, «від обвинуваченого надійшло клопотання про зміну запобіжного заходу з тримання під вартою на домашній арешт, в обґрунтуванні

якого він покликається на те, що страждає на захворювання ока, під час перебування в слідчому ізоляторі йому проведено дві операції, за рекомендаціями лікаря огляд та контроль очного тиску має відбуватися кожні 3-4 дні, при цьому востаннє його показували лікареві 27.02.2019 року. У зв'язку з тим, що медичну допомогу йому не надавали вчасно, стан здоров'я погіршився – почалося помутніння кришталика ока, він практично втратив зір, постійно відчуває головний та очний біль, почався розвиток нової хвороби катаракти, яка потребує нового оперативного втручання, що неможливо провести в умовах слідчого ізолятора». Отже, беручи до уваги лист Полтавської міської медичної частини № 23 філії Державної установи «Центр охорони здоров'я Державної кримінально-виконавчої служби України» в Полтавській області № 52 від 02.05.2019 року, згідно з яким «надання медичної допомоги (контроль очного тиску, корекція призначеного лікування, післяопераційна реабілітація) в умовах медичної частини не можливе та проводиться в умовах спеціалізованого медичного закладу (офтальмологічного), а посаду лікаря-окуліста в штатному розкладі медичної частини не передбачено», суд дійшов переконання про те, що обвинувачений за станом здоров'я потребує постійного лікування в умовах спеціалізованого лікувального закладу, при цьому забезпечити надання медичної допомоги в обсязі, якого він потребує, не можливо в умовах перебування в місцях попереднього ув'язнення, що об'єктивно може призвести до погіршення стану здоров'я обвинуваченого, а тому ухвалив рішення про зміну запобіжного заходу на цілодобовий домашній арешт.

Існує й протилежна практика. Так, виходячи зі змісту мотивувальної частини ухвали Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 11 травня 2018 р., незважаючи на те, що обвинуваченому за висновками проведених судово-медичної експертизи та консультування лікаря-офтальмолога та лікаря-нейрохірурга було встановлено діагноз – посттравматична катаракта правого ока, посттравматичний рубець рогівки та лімба правого ока, ретробульбарний неврит правого ока та екзофтальм правого ока, суд взяв до уваги те, що особа не потребує лікування в умовах спеціалізованого стаціонару. Крім

того, підкреслено, що прогноз для зору правого ока сумнівний навіть у разі лікування в умовах спеціалізованого лікувального закладу, при цьому комісією встановлено, що виходячи зі стану здоров'я хворого та наявних у нього захворювань, медичну допомогу йому може бути надано в умовах звичайної медичної частини слідчого ізолятора. А тому, покликаючись на те, що в наданих сторонами провадження документах відсутні протипоказання щодо перебування обвинуваченого під вартою і сторона захисту не надала суду доказів, які б підтверджували неможливість СІЗО організувати надання медичної допомоги, необхідної обвинуваченому, суд продовжив термін тримання особи під вартою.

Проводячи певну паралель між правовими позиціями ЄСПЛ, проаналізованими вище, та українською судовою практикою, звертаємо увагу на ухвалу Малиновського районного суду м. Одеси від 10 травня 2019 р., в якій суд, покликаючись на окремі рішення ЄСПЛ, підкресливши необхідність врахування наявних відомостей про встановлені фахівцями лікувальних закладів міста діагнози обвинуваченої, які потребують постійних додаткових інструментальних методів обстеження (МРТ, Доплер, мамографія, УЗД та інше) та лікування (можливо оперативного) виключно в спеціалізованих медичних закладах МОЗ за відповідним профілем, а також того, що подальше тримання під вартою може призвести до настання значних негативних наслідків для здоров'я обвинуваченої, дійшов висновку щодо наявності підстав для зміни запобіжного заходу обвинуваченій з тримання під вартою на домашній арешт. Отже, у вказаному рішенні фактично суд врахував ті стандарти, які знайшли своє відображення в практиці ЄСПЛ з цього питання, виокремлені вище.

Так само простежуємо вплив правових висновків ЄСПЛ у цьому ракурсі і в ухвалі Дарницького районного суду м. Києва від 24 лютого 2017 р., відповідно до змісту якої суд взяв до уваги висновок судово-медичного експерта про наявність в особі таких захворювань, як хвороби серцево-судинної системи, хвороби нервової системи, хвороби ендокринної системи, хвороби очей (у т. ч. ускладнена катаракта, ангіопатія сітківки обох очей) та хвороби шлунково-кишкового тракту, а також лист

ДУ «Київський слідчий ізолятор» від 01.03.2016 р. про те, що надання спеціалізованої та висококваліфікованої медичної допомоги в умовах медичної частини СІЗО не здійснюється. Суд також підкреслив, що функції щодо лабораторного та інших видів додаткового обстеження були обмежені, а той факт, що медичні працівники СІЗО надавали допомогу, не має значення, оскільки надана медична допомога була загального характеру через відсутність лікарів зі спеціалізацією. Враховуючи це, суд висловив занепокоєння станом здоров'я обвинуваченого та ухвалив рішення про зміну запобіжного заходу на цілодобовий домашній арешт.

Водночас, питання про реальну можливість отримання такого медичного висновку з урахуванням відсутності положень українського законодавства, які прямо б регламентували процедуру проведення відповідного медичного обстеження для з'ясування цього питання щодо підозрюваного, обвинуваченого, залишається досить дискусійним.

Судді досить часто покликаються на Перелік захворювань, які є підставою для подання до суду матеріалів про звільнення засуджених від подальшого відбування покарання (Додаток 12 до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі, 2014), вказуючи на відсутність в особи хвороби, зазначеної в цьому переліку. Однак допустимість покликання на зазначений відомчий акт у випадках, коли йдеться про тримання під вартою чи обвинуваченого під вартою, видається під час кримінального провадження досить сумнівною з огляду, зокрема, на термінологічну невизначеність, адже підозрюваний, обвинувачений, засуджений – це різні учасники кримінального провадження.

Обрання запобіжного заходу, в тому числі, найбільш суворого – тримання під вартою – вимагає від слідчого судді або суду мудрости, виважености, сміливости й небайдужости до долі особи, щодо якої вирішується це питання (Myronenko, 2014). Цим зумовлено законодавче положення, відповідно до якого під час вирішення питання про обрання запобіжного заходу необхідно оцінити в сукупності всі обставини, у тому числі закріплені у ст. 178 КПК, однією з яких є стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого (п. 3

ч. 1). У постанові Пленуму ВССУ «Узагальнення судової практики застосування судами першої та апеляційної інстанцій процесуального законодавства щодо обрання, продовження запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою» № 14 від 19 грудня 2014 р. також зазначено, що потребою стаціонарного лікування у зв'язку з тяжкими хронічними захворюваннями в багатьох випадках зумовлюється необхідність зміни запобіжного заходу; питання щодо неможливості застосування тримання під вартою до обвинуваченого за медичним критерієм досить часто є підставою для зміни запобіжного заходу, проте наявність різноманітних захворювань має бути належним чином підтверджено медичною документацією. Означена позиція суду вищої інстанції безумовно заслуговує на позитивну оцінку, однак доцільним видається саме нормативне врегулювання зазначеного питання. Тобто варто передбачити у КПК, що слідчий суддя, суд під час вирішення питання про застосування (обрання, зміни, продовження, скасування) запобіжного заходу мають враховувати стан здоров'я підозрюваного, обвинуваченого, у тому числі наявність підтвердженого відповідним медичним висновком тяжкого захворювання, яке перешкоджає триманню його під вартою. Додамо, що такий стан здоров'я особи зумовлює висновок про меншу ймовірність настання ризиків, які є підставою для застосування запобіжного заходу. Ухвалюючи рішення про обрання, зокрема, тримання під вартою як запобіжного заходу, слідчий суддя, суд мають переконатися, що такий захід не призведе до погіршення стану здоров'я особи. Як вже було наголошено, відсутність адекватної медичної допомоги ЄСПЛ тлумачить як нелюдське та принизливе ставлення в розумінні ст. 3 Конвенції (Hummatov v. Azerbaijan, 2008; Kudla v. Poland, 2000; Salakhov and Islamov v. Ukraine, 2008; Testa v. Croatia, 2009; Ukhan v. Ukraine, 2009).

Висновки. Підсумовуючи, з урахуванням правових позицій ЄСПЛ пропонуємо виокремити загальні стандарти тримання під вартою осіб з фізичними вадами (зокрема, з вадами зору): (1) тримання під вартою має бути розумним за терміном; (2) воно не повинно призвести до погіршення стану здоров'я (порівняно з природним плином хвороби); (3) ув'язненому має надаватися

необхідна медична допомога на належному рівні; (4) фізичний стан особи, утримуваної під вартою, не повинен ставити її в залежність від інших осіб, що перебувають разом з нею під вартою; (5) умови, в яких особа утримується під вартою, повинні відповідати фізичному стану особи і не можуть розглядатися окремо від інвалідності особи; (6) повинен бути забезпечений постійний нагляд з метою недопущення погіршення стану здоров'я, інтенсивніший ніж той, що міг би мати місце, якщо б особа не була ув'язнена; (7) за наявності відповідного медичного висновку про неможливість тримання особи під вартою його має розглянути компетентний суб'єкт на предмет можливої зміни запобіжного заходу або місця утримання.

Література:

- Anagnostou, D., Skleparis, D. (2017). Human Rights in European Prisons: Can the Implementation of Strasbourg Court Judgments Influence Penitentiary Reform Domestically? *Europe in Prisons: Assessing the Impact of European Institutions on National Prison Systems*. December. P. 37–77. DOI: 10.1007/978-3-319-62250-7_3.
- Angus EM Wallace The European Court of Human Rights: a tool for improving prison health. *The Lancet Public Health*. 2020. Vol. 5 (2), P. E78–E79. DOI: 10.1016/S2468-2667(19)30258-0.
- Case of Bigović v. Montenegro (Application no. 48343/16) : Judgment European Court of Human Rights, 19 June 2019. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-191721>.
- Case of Butrin v. Russia (Application no. 16179/14): Judgment European Court of Human Rights, 22 June 2016. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-161534>.
- Case of Dobri v. Romania (Application no. 25153/04): Judgment European Court of Human Rights, 20 June 2011. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-102303>.
- Додаток 12 до Порядку організації надання медичної допомоги засудженим до позбавлення волі (пункт 1 розділу VI): затв. спільним наказом Мін'юсту та МОЗ України від 15.08.2014 року № 1348/5/572. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14>.
- Case of Dybeku v. Albania (Application no. 41153/06): Judgment European Court of Human Rights, 2 June 2008. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-84028>.
- Case of D.G. v. Poland (Application no. 45705/07): Judgment European Court of Human Rights, 12 May 2013. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-116410>.
- Health-related issues in the case-law of the European Court of Human Rights: thematic report. Strasbourg: Council of Europe, 2015. June. Retrieved from: https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_health.pdf.
- Case of Hummatov v. Azerbaijan (Application no. 9852/03 and no. 13413/04): Judgment European Court of Human Rights, 29 February 2008. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-83588>.
- Koroleva, I.A., Egorov, E.A. Age-related cataract: prevention and treatment. *Clinical ophthalmology*, 2018. Vol. 18 (4). P. 194–198. DOI: 10.21689/2311-7729-2018-18-4-194-198
- Case of Kudla v. Poland (Application no. 30210/96): Judgment European Court of Human Rights, 26 October 2000. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58920>.
- Case of Kvashko v. Ukraine (Application no. 40939/05): Judgment European Court of Human Rights, 26 December 2013. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-126453>.
- Livingstone S. Prisoners' rights in the context of the European Convention on Human Rights. *Punishment & Society*. Vol. 2(3). DOI: 10.1177/14624740022228024.
- Case of L.B. v. Belgium (Application no. 22831/08): Judgment European Court of Human Rights, 2 January 2013. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-113676>.
- Мироненко О. Вплив спеціальних умов застосування та обставин, які при цьому враховуються, на обрання запобіжного заходу. *Публічне право*. 2014. №2. С. 89-97. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2014_2_14.
- Case of Salakhov and Islamov v. Ukraine (Application no. 28005/08): Judgment European Court of Human Rights, 14 June 2008. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-117134>.
- Case of Testa v. Croatia (Application no. 20877/04): Judgment European Court of Human Rights, 30 January 2009. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-81641>.
- Case of Todorov v. Ukraine (Application no. 16717/05): Judgment European Court of Human Rights, 12 January 2012. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-108578>.
- Case of Ukhan v. Ukraine (Application no. 30628/02): Judgment European Court of Human Rights, 18

- March 2009. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-90345>.
- Ухвала Чернігівського районного суду Запорізької області від 16 травня 2016 р., судова справа № 329/450/16-к. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57692668>.
- Ухвала Дарницького районного суду м. Києва від 24 лютого 2017 р., судова справа № 129/2705/16-к. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66184114>.
- Ухвала Ленінського районного суду м. Полтави від 7 травня 2019 р., судова справа № 552/4920/18. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81703386>.
- Ухвала Малинівського районного суду м. Одеси від 10 травня 2019 р., судова справа № 522/13393/16-к. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81783059>.
- Ухвала Тульчинського районного суду Вінницької області від 18 травня 2017 р., судова справа № 129/2705/16-к. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66572425>.
- Ухвала Тульчинського районного суду Вінницької області від 19 квітня 2017 р., судова справа № 129/2705/16-к. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66056689>.
- Ухвала Жовтневого районного суду м. Маріуполя Донецької області від 11 травня 2018 р., судова справа № 264/1688/15-к. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73992251>.
- Ухвала колегії суддів судової палати у кримінальних справах апеляційного суду Кіровоградської області від 10 листопада 2011 р., судова справа № 10-421/11. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19430677>.
- Case of Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan (Application no. 59620/14): Judgment European Court of Human Rights, 17 September 2017. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-163330>.
- Bigović v. Montenegro [2019, June 19], application no. 48343/16. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-191721> [in English]
- Butrin v. Russia [2016, June 22], application no. 16179/14. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-161534> [in English]
- Dobri v. Romania [2011, June 20], application no. 25153/04. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-102303> [in English]
- Dodatok 12 do Poriadku orhanizatsii nadannia medychnoi dopomohy zasudzhenym do pozbavleniia voli (punkt 1 rozdil VI), (Miniust ta MOZ Ukrainy). [Annex 12 to the Procedure for Organizing Medical Assistance to Sentenced Prisoners (Section VI, paragraph 1), (Ministry of Justice and the Ministry of Health of Ukraine)] dated 15.08.2014 №1348/5/572. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0990-14> [in Ukrainian]
- Dybeku v. Albania [2008, June 2], application no. 41153/06. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-84028> [in English]
- D.G. v. Poland [2013, May 12], application no. 45705/07. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-116410> [in English]
- European Court of Human Rights. (2015, June). Health-related issues in the case-law of the European Court of Human Rights: thematic report. Strasbourg: Council of Europe. Retrieved from: https://www.echr.coe.int/Documents/Research_report_health.pdf [in English]
- Hummatov v. Azerbaijan [2008, February 29], applications no. 9852/03 and no. 13413/04. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-83588> [in English]
- Koroleva, I.A., Egorov, E.A. (2018, January). Age-related cataract: prevention and treatment. *Clinical ophthalmology*, 18 (4), 194-198. DOI: 10.21689/2311-7729-2018-18-4-194-198 [in English]
- Kudla v. Poland [2000, October 26], application no. 30210/96. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-58920> [in English]
- Kvashko v. Ukraine [2013, December 26], application no. 40939/05. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-126453> [in English]
- Livingstone S. (2000, July). Prisoners' rights in the context of the European Convention on Human Rights. *Punishment & Society*; 2(3) doi: 10.1177/14624740022228024 [in English]
- L.B. v. Belgium [2013, January 2], application no. 22831/08. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-113676> [in English]
- Myronenko O. (2014). Vplyv spetsialnykh umov zasto-suvanniia ta obstavyn, yaki pry tsomu vrakhovuiutsia, na obranniia zapobizhnoho zakhodu [The influence of

References:

- Anagnostou, D., Skleparis, D. (2017, December). Human Rights in European Prisons: Can the Implementation of Strasbourg Court Judgments Influence Penitentiary Reform Domestically? *Europe in Prisons: Assessing the Impact of European Institutions on National Prison Systems*, 37-77. DOI: 10.1007/978-3-319-62250-7_3 [in English]
- Angus EM Wallace (2020, February). The European Court of Human Rights: a tool for improving prison health. *The Lancet Public Health*, 5 (2), E78-E79. DOI: 10.1016/S2468-2667(19)30258-0 [in English]

- special conditions of use and the circumstances that are taken into account in the election of a preventive measure]. *Public law*, 2, 89–97. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pp_2014_2_14 [in Ukrainian]
- Salakhov and Islamov v. Ukraine [2008, June 14], application no. 28005/08. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-117134> [in English]
- Testa v. Croatia [2009, January 30], applications no. 20877/04. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-81641> [in English]
- Todorov v. Ukraine [2012, January 12], application no. 16717/05. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-108578> [in English]
- Ukhan v. Ukraine [2009, March 18], application no. 30628/02. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-90345> [in English]
- Ukhvala u spravi №329/450/16-к [2016] Chernihivskiy raionnyi sud Zaporizkoi oblasti. [Decision in case №329/450/16-к [2016] Chernihiv district court of Zaporizhzhia region]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/57692668> [in Ukrainian]
- Ukhvala u spravi №129/2705/16-к [2017] Darnytskyi raionnyi sud m. Kyieva. [Decision in case №129/2705/16-к [2017] Darnytskyi District Court of Kyiv]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66184114> [in Ukrainian]
- Ukhvala u spravi №552/4920/18 [2019] Leninskyi raionnyi sud m. Poltavy [Decision in case №552/4920/18 [2019] Leninsky District Court of Poltava]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81703386> [in Ukrainian]
- Ukhvala u spravi №522/13393/16-к [2019] Malynivskiy raionnyi sud m. Odesy vid 10 travnia 2019 r. [Decision in case №522/13393/16-к [2019] Malinovsky District Court of Odessa]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81783059> [in Ukrainian]
- Ukhvala u spravi №129/2705/16-к [2017] Tulchynskiy raionnyi sud Vinnytskoi oblasti. [Decision in case №129/2705/16-к [2017] Tulchyn District Court of Vinnytsia region]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66572425> [in Ukrainian]
- Ukhvala u spravi №129/2705/16-к Tulchynskoho raionnoho sudu Vinnytskoi oblasti [Decision in case №129/2705/16-к [2017] Tulchyn District Court of Vinnytsia region]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66056689> [in Ukrainian]
- Ukhvala u spravi №264/1688/15-к [2018] Zhovtnevyi raionnyi sud m. Mariupolia Donetskoi oblasti. [Decision in case №264/1688/15-к [2018] October District Court of Mariupol, Donetsk Region]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73992251> [in Ukrainian]
- Ukhvala u spravi №10-421/11 [2011] Kolehia suddiv sudovoi palaty u kryminalnykh spravakh apeliatsiinoho sudu Kirovohradskoi oblasti [Decision in case №10-421/11 [2011] The panel of judges of the court chamber in criminal cases of the court of appeal of the Kirovohrad oblast]. Retrieved from: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/19430677> [in Ukrainian]
- Yunusova and Yunusov v. Azerbaijan [2017, September 17], application no. 59620/14. Retrieved from: <http://hudoc.echr.coe.int/rus?i=001-163330> [in English]